

Kristián BENYOVSKÝ

Preklad ako po(d)klad k reinterpretácii originálu

Translation as the Basis for the Reinterpretation of the Original

The author of the study is engaged in Slovak and Czech translations of Hungarian novels. The writing summarizes his experience obtained through examining the books of Zsigmond Móricz, Dezső Kosztolányi, and Géza Ottlik. The objective is not to set up an independent theory but it is more about a characterization of a reading method which practises the traditional translation criticism with an interpretative aim suiting the requirements of literary hermeneutics. It comes from the idea that the translation is a peculiar interpretation of the original, and from this point of view the work of the translator should be considered equal to the performances of literary commentaries. He is not interested in the semantic and stylistic losses of the translations but focuses more on the translator's strategies and what positive functions these proceedings have in a better comprehension of the original work of art. The author tries to demonstrate through concrete examples how a translation can become the text that inspires and enriches the reinterpretation of the original work.

Ako to naznačuje aj názov môjho príspevku, o česko-slovensko-maďarských literárnych vzťahoch budem hovoriť z pohľadu umeleckého prekladu. V krátkosti by som chcel načrtnúť pracovnú verziu jednej koncepcie kritickej analýzy prekladu, ku ktorej som sa dopracoval induktívne, cez interpretačno-komparatívne sondy slovenských a českých prekladov maďarských románov. Ide o diela G. Ot-

tlika,¹ Zs. Móricza,² D. Kosztolányiho³ a I. Kertésza.⁴ Nenazval by som to metódou, skôr istým *spôsobom čítania prekladu a cielenou aplikáciou výsledkov kritickej recepcie originálu*. Ide o postup, v ktorom sa konfrontujú čitateľské skúsenosti originálu, jeho literárnovedných rozborov a prekladu, a to všetko na báze porovnávacej štylistiky, rétorickej a naratologickej analýzy umeleckej prózy s výhľadom na literárnohistorické kontexty východiskového textu. Svoj postoj by som ďalej konkretizoval pomocou postupu negatívnej definície. Odpoveď zhrniem do dvoch bodov.

1. Nejde mi o štatistický výskum miery ekvivalencie medzi originálom a prekladom (zvažovanie výrazových strát a prínosov), ale o zachytenie a využitie hermeneutického potenciálu niektorých rozhodnutí prekladateľa. Namiesto katalogizácie sémantických a štylistických posunov v cieľovom texte sa zameriavam na zachytenie takých translátologických postupov a individuálnych riešení, ktoré stavajú jazykovo-štylistickú a poeticko-kompozičnú stránku originálu do nového svetla. V ideálnom prípade sa preklad môže stať podkladom k reinterpretácii originálu.

Kritické reflexie umeleckých prekladov sú často jednostranné, píše sa v nich iba o stratách, o tom, čo v preklade chýba, čo sa prekladateľovi nepodarilo „preniesť“ a menej pozornosti sa venuje prípadným interpretačným prínosom nového cieľového textu. Pričom niektoré preklady (a nie zákonite tie najvydarenejšie) môžu rozvinúť a mobilizovať latentné sémantické možnosti originálu, čím obohacujú jeho konkretizáciu: rozširujú a diferencujú pole interpretácií východiskového (pre)textu, a to nie v menšej miere, ako literárnovedné analýzy či literárnokritickej reflexie odborníkov. Preklady sú interpretačnými výkonmi, ktoré sa zakladajú na niekoľkorakej čitateľskej skúsenosti prekladateľa, svojim spôsobom tiež parafrázujú a komentujú východiskový text, odkrývajú jeho významové vrstvy, sú teda rovnoprávnymi „účastníkmi“ či „aktérmi“ diania zmyslu umeleckého textu.⁵

---

¹ BENYOVSZKY, Krisztián: „*Nehéz ezt megmagyarázni idegennek*“. *Az Iskola a határon szlovák fordításáról*. In: Józán Ildikó – Jeney Éva szerk.: *Túl minden határon. A magyar irodalom külföldön*. Budapest, Balassi 2008, s. 193–205.

² BENYOVSZKY, Krisztián: „*ne izzéjjen mán*“. *Megjegyzések a Pillangó szlovák fordításához*. Partitúra 2008/2, s. 77–89; *Vér és arany, sár és hó. Sárarany – a fordítástól az újraértelmezésig*. Filológiai Közlöny 2009/1–2, s. 89–105.

³ BENYOVSZKY, Krisztián: *Anna, te édes* (v tlači)

⁴ BENYOVSZKY, Krisztián: *Fordítottan. Magyar művek szlovák nyelven*. In: Bernáth Árpád – Bombitz Attila red.: *Magyar irodalmi jelenlét idegen kontextusban*. Szeged, Grimm Könyvkiadó 2003, s. 33–49.

⁵ Prirodzene to platí iba vtedy, ak príjmeme hermeneutickú tézu o historickej podmienenosti a procesuálnosti chápania a interpretácie diela, podľa ktorej význam nie je daný, ale sa permanentne vyvíja, narastá a obohacuje v čase, a to v rôznych textoch čitateľskej recepcie. Patria k nim aj preklady, ktoré sú tiež jednou z možných foriem predlžovania života diela.

Preklad ako po(d)klad

Čítanie prekladu môže byť inšpirujúce a z hľadiska interpretácie produktívne z toho dôvodu, že nám umožňuje pohľad na známu vec z cudzej perspektívy. Čo sa nám vo východiskovom texte javí ako dôverne známe (samozrejmé) a bezproblémové, môže preklad od cudziť a problematizovať – napríklad tým, že navrhne alternatívne štylistické riešenie, aktivizuje odlišný okruh konotatívnych významov, pridá alebo eliminuje niektorý kľúčový motív atď. Tieto javy môžu dať rozhodujúci impulz k inému čítaniu originálu, môžu naše vnímanie a následne aj výklad nanovo nasmerovať; preklad sa tým stane odrazovým mostíkom interpretácie pôvodného diela. Opäť dodávam: podobne ako kreatívna esej či literárnovedná analýza, ktoré prinášajú nové postrehy na dielo.

2. Nepýtam sa na to, čo znamená prekladový text pre cieľovú literatúru a kultúru, za akých dobových podmienok a jazykovo-poetických „kompromisov“ bol prijatý, domestikovaný, aké špecifické úlohy mu prislúchajú v domácom kontexte – to všetko je predmetom výskumu tzv. cieľovo orientovanej (target oriented) prekladovej teórie, ktorého hlavným predstaviteľom je Gideon Toury. Mňa skôr zaujíma to, čo môže priniesť analyticko-reflexívne čítanie prekladového textu pre lepšie pochopenie originálu. Ide teda o analýzu prekladu orientovanú na východiskový text. Dopátrať sa k novým interpretačným možnostiam originálu – to bolo a je naďalej pre mňa hlavným hybným faktorom pomalého a dôkladného komparatívneho čítania.

Čítať maďarské romány cez prizmu slovenského a českého jazyka a na pozadí tradície týchto dvoch literatúr znamená vidieť a nanovo ich spoznávať v poloprievitnom rúchu inakosti, ktoré umožňuje ich identifikáciu (totožnosť, napriek všetkým „posunom“, nie je spochybniteľná), ale predsa nám ukazuje pôvodné kontúry trochu inak: niečo je zahalené, niečo sa prejavuje vypuklejšie, iné sú proporcie jednotlivých častí. Je to ono, čo už poznáme, ale predsa nie celkom. Uvediem tri príklady.

Slovenskí prekladatelia diel Zsigmonda Móricza nahradili dialektizmy v pláne postáv tvarmi zodpovedajúcimi spisovnej norme slovenčiny. Došlo tak ku štylistickej nivelizácii originálu, text stratil ľudovú tóninu a regionálny kolorit. Takýto preklad nám ponúka možnosť vyskúšať si, aké by bolo čítať romány *Sárarany*, *Pillangó* alebo *Úri muri* v „upravenej“ verzii, tj. bez nárečových prvkov. A vďaka spomenutej prekladateľskej operácii si uvedomujeme dôležitosť a nezbytnosť tejto výrazovej kvality originálu, ako aj význam z toho prameniacych štylistických interferencií medzi hovorovým jazykom, dialektizmami a dobovým umeleckým štýlom v poetike Móricza.

Karol Wlachovský v preklade románu G. Ottlika *Iskola a határon* (Škola na hranici) často eufemizoval: vulgárne alebo quasi-vulgárne výrazy detských protagonistov nahradil jemnejšími, menej „drsnými“ slovenskými ekvivalentmi. Okrem toho pri preklade niektorých, často sa opakujúcich nadávok, ironických zvrátov a idiolektových slovných spojení uprednostnil variabilnosť výrazu pred

doslovným opakovaním: to isté slovo je v slovenskom texte zastúpené niekoľkými synonymami. Tieto postupy som kriticky reflektoval, pretože podľa mňa má osobitný význam, že sa v istých komunikačných situáciách používajú práve tie výrazy a nie iné. Niektoré z nich totiž majú prísne kódované konotácie, platné iba v školskom prostredí. Tieto negatívne príklady slovenského prekladu mi pomohli pochopiť jeden dôležitý poetický fakt: problém formovania sa osobnosti mladých chovancov a ich postupné prispôsobenie sa mocenským pomerom vojenskej školy sú vo fikčnom svete diela úzko spojená s jazykom. Výrazové zmeny v reči postáv (nevedomé imitácie, sémantické a štylistické infiltrácie medzi jazykmi učiteľov, dôstojníkov a študentov) nám signalizujú jednotlivé fázy duševného vývoja.

Niekedy aj voľný preklad názvu môže mať ďalekosiahle následky pre chápanie diela. Román Dezsőa Kosztolányiho *Édes Anna* vyšiel v slovenskom preklade pod názvom *Slúžka*. Namiesto osobného mena hlavnej protagonistky sa uvádza jej zamestnanie. Anna je ztotožnená s prácou, ktorú vykonáva; jej individualita ustupuje sociálnej pozícii. Bezpochybne ide o kľúčový moment sujetu, a preto je rozhodnutie prekladateľa Viktora Šándora opodstatnené a akceptovateľné. Avšak mladá slúžka zastáva vo svete románu aj ďalšie, nemenej dôležité úlohy a je nositeľkou z toho prameniacich dejových funkcií: milenka, náhradná matka a náhradná manželka. To všetko je už zakódované do jej priezviska (*Édes*), čo v preklade znamená „sladký/-á“. Kosztolányi v maximálnej miere využil mnohoznačnosť tohto slova v maďarčine: „sladkosť“ postavy reflektoval z niekoľkých perspektív. Vďaka tomu sa aktivizovali rôzne okruhy sémantických a zvukových konotácií (matka, mana, starostlivosť, láska, milosť, príjemnosť, koketnosť, rozkoš). Prirodzene nie všetky z nich je možné preniesť do cieľového textu, ale sú medzi nimi aj také, ktoré majú svoj približný ekvivalent aj v slovenčine. Význam týchto súvislostí medzi menom, charakterom a osudom titulnej postavy, čo predstavuje jazykovo-poetickú motiváciu istých dejových zvrátov, zostáva v slovenskom preklade do značnej miery skrytý aj kvôli tomu, že tu meno nefiguruje v názve a na jeho význam (*édes* = sladký) sa odkazuje iba v 6. kapitole.

Čítať preklad je dobrodružstvo, čo znamená vystaviť sa nečakaným zvratom, ktoré nám „nachystal“ prekladateľ, bez toho, že by o tom on sám vedel. Nemôže totiž predvídať, ktoré z jeho jazykových operácií sa pre neskoršieho čitateľa-odborníka stanú recepcným návodom k staronovému chápaniu pôvodného diela. Sú dostupné každému potenciálnemu prijímateľovi, a predsa sú skryté, akoby zavinuté v textúre cudzieho jazyka; treba si ich všimnúť a vyťažiť z nich čo najviac. Sú ako poklady, dary exotickej krajiny. Sú však zvláštnym druhom pokladu: obohacujú nielen prijímajúcu stranu, ale – spätne – takisto aj „odosielateľa“, tj. text a literárnu kultúru originálu.